

HELI LAANEKASE TÄHTPÄEVAKS

Heli Laanekasel on 27. veebruaril ümmargune sünnipäev, täis saab kuuskümmend aastat. Meie tõtlikul ja nooruslikul ajal, kui juubilargi tõtlik ja nooruslik, pole see õieti mingi eriline verstapost, kuid väike tervitus ja pilgusheit senisele tegevusele on omal kohal siiski.

Elu viis mind Heliga kokku juba tudengipõlves, õppisime koos Tartu Riiklikus Ülikoolis legendaarsete õppejõudude, nagu Arnold Kase, Paul Ariste, Huno Rätsepa käe all. Kuulusime mõlemad eesti keele eriharru, kuid Heli huvi ei piirdunud juba siis ainult keelega, teda huvitas keel kirjanduse ja kultuuri kujunemisloo kontekstis. Tudengite valikuvõimalused olid sel ajal napimad, õppekava sisaldas küll spetsialiseerumisvõimalusi, kuid mingi kitsama või interdistsiplinaarse ala spetsialisti koolitamine oli võimalik erandkorras, individuaalse õppeplaani. Helile loodi selline erandlik võimalus, temast sai koolitatud tekstoloog. Oma lõputöö kirjutas ta Eduard Vilde romaani „Raudsed käed” tekstiajaloo, pärast ülikooli on ta tekstidega tegelnud Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusajaloo sektoris ning Eesti Kirjandusmuuseumis.

Tekstoloogia, kultuuri- ja kirjanduslugu on Heli üheks kesksamaks uurimisvaldkonnaks jäänudki. Teda luges ja kuulates tundub, nagu elaks tal teine mina keset XIX sajandi vilkaid sündmusi: ta tunneb aegu ja tegutsejaid, taustu ja olusid, orienteerub saksa ja eestikeelsetes tekstides ja kirjavahetustes. Koos Eva Aaveri ja Abel Nagelmaaga on ta koostanud F. R. Kreutzwaldi kirjavahetuse väljaande VI osa (ilmus 1979), koos Leo Anvelti, Eva Aaveri ja Abel Nagelmaaga neli köidet

O. W. Masingu kirju J. H. Rosenplänterile (ilmusid 1995–1997). Nende tööde eest pälvisid koostajad kaks riigi teaduspreemiat (1979 ja 1998). Koos Eva Aaveri ja Sirje Oleskiga on ta koostanud Lydia Koidula monograafia (1994), mis pälvis 1995. aastal Eesti Kultuurifondi preemia. Ta on osalenud veel F. R. Faehlmanni ja J. V. Jannseni tekstide väljaandmisel, käsitlenud oma artiklites mitme kultuuri- ja keeletegelase tekste ja kirjavahetust ning tekstiuurimise üldküsimusi ning avaldanud selt alalt ka populaarset laadi kirjutisi.

Sajanditetagustes tekstides peegelduvad tollased arengud. Heli teiseks uurimisvaldkonnaks on saanud eesti kirjakeele ajalugu, eriti see, kuidas kahest monofunktsionaalsest väikesest kirjakeelest kujunes tänapäevane täismõõdu-line, polüfunktsionaalne eesti kirjakeel. Tema 1992. aastal Tartu Ülikoolis kaitsitud teadusmagistritöö käsitles ühise eesti kirjakeele taotlemist XIX sajandi esimesel kolmandikul. Artiklistest koostatud doktoriväitekirja „Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil” kaitses ta Tartus 2004. a. Ta on koostanud ülevaate eesti kirjakeele kujunemisest koguteostesse „Estonian Language” (koos Tiiu Ereltiga, 2003, 2007) ja „Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages” (koos Kristiina Rossiga, 2008). Tulevikuplaanides on koostada koos Külli Habichtiga eesti kirjakeele ajaloo ülikooliõpik.

1992. aastal asus Heli tööle eesti keele lektorina Oulu Ülikooli. Sealtpaale on ta jaotanud oma elu ja tegevust Soome ja Eesti vahel, ka praegu on ta ühtlasi osakoormusega dotsent Tartu Ülikoolis. Töö Oulus oli ühelt poolt jätkuks Tartus alustatud eesti keele õppe-

jõu tööle. Teiselt poolt tõi see kaasa uued ülesanded nii õppetöös, kus eesti lektori hooleks on kogu eesti keele ja kultuuri alase õppetöö kavandamine ja läbiviimine, kui ka väljaspool ülikooli, sest kodumaast kaugel on eesti lektor ühtlasi eesti keele ja kultuuri esindaja Soome ühiskonnas. Heli on pidanud Oulus kõikvõimalikke eesti keele, kirjanduse ja kultuuri kursusi, õpetanud eesti keele ja maatundmise aineid välisülikoolides (Alta, Uppsala, Frankfurt Oderi ääres, Umeå) ning kavandanud Oulu Ülikooli eesti keele õpingute laienemise alamastmelt keskastmele. Ta on õpetanud eesti keelt ning tõlkimist Soome rahvaõpistutes, pidanud loenguid mitmel pool Põhja-Soomes, korraldanud näitusi ja luuleüritusi, pidanud aktusekõnesid ja avaldanud ajaleheartikleid, löönud aktiivselt kaasa Soome eestlaste tegevustes.

Eesti keelt teise keelena oli Heli õpetanud juba Tartus, nii on ta koostanud ka õppevahendeid mõlema maa eesti keele õppijate tarbeks. Tööst Soomes on aga välja kasvanud eesti ja soome keele ja kultuuri võrdluse, kontaktide ning vastastikuse õpetamise uurimine. Koostöös Helena Sulkalaga on Heli toimetanud kolm kogumikku sarjast „Lähivertailuja” (1994, 2004, 2004) ning kogumiku „Runon silta – kielen silta” (1997). Oma artiklites on ta vaadelnud näiteks koodivahetust Lydia Koidula ja Antti Alnbergi kirjades, Lydia Koidula eesti-soome vahekeele kommunikatsioonistrateegiaid, A. J. Sjögreni kirjavahetust Eesti teadus- ja kultuuriinimestega, eesti keele kui võõrkeele õpetamise probleeme.

Heli viimase aja suurtöö on aga olnud Emakeele Seltsi eestvõttel toimuv F. J. Wiedemanni eesti keele grammatika „Grammatik der Ehstnischen Sprache” (1875) eestindamine. See töö esitab tõlkijale üpriski kõrgeid nõudmisi, ja Heli on üks väheseid, kes neile vastab. Tõlge valmis eelmise aasta lõpus ja on praegu toimetamisel. Selle oodatav ilmumine on nii autori (205 aastat sünnist) kui ka tõlkija juubeliaasta vääriline sündmus.

Kogu Heli senises tegevuses Vildest Wiedemannini olen imetlenud ta orienteerumist väga kirevatel keele- ja kultuurimaastikel, analüüsi- ja sünteesioskust, mitmekülgset, eruditsiooni. (Üks kõnekas detail: tuli Tartus õppe- tooli abi küsima inimene, kes ei suutnud aru saada esiisade dokumendist; ainult Heli suutis arvata, mis saksakeelse sõna lühend oli käsitsi gooti kirjas kirjutatud.) Olen ikka ja jälle sattunud nii Oulus kui ka Tartus Heliga koostöösse, mis on olnud meeldiv, konstruktiivne ja usalduslik. Juba meie kursuse ülikooliaegsest elust mäletan Heli peaaegu märkamatu, kuid tõhusat organiseerimistegevust, mis on jätkunud senini. Just tema eestvõttel on toimunud kursuse viimased kokkutulekud, kus kuue samba taga on meie kunagised õppejõud meile taas loenguidki pidanud.

Soovin juubilarile palju õnne ning uurimis- ja õpetamisrõõmu kolleegide, kursusekaaslaste, Keele ja Kirjanduse, Emakeele Seltsi ja kõigi muude sõprade nimel.

HELLE METSLANG

HUUMORI- JA LÜHIVORMIKONVERENTS KIRJANDUSMUUSEUMIS

10. ja 11. septembril 2009 toimus Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis rahvusvaheline interdistsiplinaarne teaduskonverents „From Language to Mind 3” („Keelest meeleni 3”). Üritusega tähistasid

folkloristid ühe kõige mainekama, mitmekülgsema ja viljakama folkloristi, Kirjandusmuuseumi vanemteaduri ja Eesti Teaduste Akadeemia liikme Arvo Krikmanni 70. sünnipäeva.

21. juulil 70-aastaseks saanud Arvo Krikmanni hingelähedasimad uurimisteemad on olnud aja jooksul eesti ja läänemeresoome folkloori lühivormide allikalugu, historiograafia ja tekstoloogia (sh eesti fraseoloogia ja rahvaretoorika vanemate allikate uurimine); folkloori lühivormide struktuuritasandid ja nende seosed: süntaks, loogika, modaliteetidid, kujundisemantika; parömioloogilised klassifikatsioonid; kujundkõne teooria, huumoriteooria; folkloori ja murdeleksika geograafiline levik jne.

Kahapäevasel teaduskonverentsil olid esindatud Arvo Krikmanni põhilisimad uurimissuunad. Neid teemasid käsitlevate ettekannetega esinesid uurijad peale Eesti Soomest, Lätist, Leedust, Venemaalt, Rootsist, Iisraelist, Portugalist, Itaaliast, Inglismaalt, Bulgaariast, Ungarist ja Nigeeriast.

Konverents toimus paralleelsektsioonides, peeti üle 40 ettekande, töökeeled olid inglise ja vene keel.

Avasõnad ütlesid juubilari kauaaegne sõber ja koostööpartner akadeemik Peeter Tulviste, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg ja EKM-i folkloristika osakonna juhataja Mare Kõiva, kes luges ette Vermonti ülikooli folkloori ja saksa keele professori Wolfgang Miederi läkitatud südamliku tervituskõne.

Konverentsi kolmest teemavaldkonnast leidis enam käsitlemist huumor ja selle erinevad avaldumisvormid. Ka kahe konverentsipäeva plenaarsinejad keskendusid huumori ajaloolis-kultuurilisele analüüsile. Tuntud soome huumoriuurija, Joensuu Ülikooli professori Seppo Knuuttila inspireeriv plenaarettekanne „Kuidas nali muudab maailma” põhines paljudel naljanäidetel, milles põhirõhk oli alltekstidel ja kõnekujunditel. Teise päeva plenaarsessioonil pidas Readingi Ülikooli (Suurbritannia) sotsioloogia emeritprofessor Christie Davies intrigeeriva ja ohtrate näidetega varustatud ettekande ühiskonna ja anekdootide seosest („Sotsialismiaegsete naljade unikaalne vaatenurk”). Ta toonitas, et just huumoriuuri-

jad suutsid juba 1980. aastate keskpaigas ennustada Nõukogude Liidu lagunemist, ning tõi teisi näiteid ühiskondlikest situatsioonidest, kus anekdoot on käinud põhjalike muudatuste eel.

10. septembri huumorisektsiooni esimesed esinejad Juri Berjzkin (Peterburi) ja Ana Stefanova (Varna) keskendusid triksteriteemale, pakkudes kuulajaile kahte erinevat, kuigi mõnel määral kattuvat ettekujutust sellest, kuidas huumor alguse sai, levis ning mis on selles universaalset. Tutvustatud mudelid olid sissejuhatuseks järgmise ettekande mõnevõrra spetsiifilisele teemale, nimelt huumori kahetisele rollile – ühelt poolt toetab see jutustamise meeldejäävust, teiselt poolt aga dekonstrueerib seda –, mis oli Eda Kalmre ettekande sisuks. Esimese sessiooni viimane huumorialane ettekanne Aimar Venstlilt aga käsitles tänapäeval aktuaalset problemaatikat huumori ja identiteedi seostest ja leidis kuulajate seas aktiivset vastukaja.

Pedro Martins (Itaalia, Siena Ülikool) ettekanne tegi kummarduse huumoriteooriate funktsionalistlikule paradigmale, vaadeldes, milline on portugallaste pilkeobjektide valik eri kontinentidel: Euroopast on portugali anekdootides esindatud inglased, sakslased ja hispaanlased, Aasiast venelased, jaapanlased ja hiinlased, Aafrikast angoolalased ja mosambiiklased, Ameerikast brasiillased ning lisaks ka austraallased.

Maria Jelenevskaja (Iisrael, Haifa Ülikool) sisutihe ettekanne käsitles vene emigrantide internetihuumorit, osutades, et anekdoodi kõrval saavutavad seal aina enam populaarsust naljapäädikja isiklikul kogemusel põhinevad humoristlikud sketšid (*baiki*).

Rita Repšienė ja Laima Anglickienė (Leedu) uurisid naaberriikide kujutist leedu anekdootides, kettkirjades, naljaviideotes ja teistes internetifolkloori avaldustes. Nad toonitasid, et naljade ajalooline, kultuuriline, poliitiline, sotsiaalne ja psühholoogiline kontekst on vajalik selleks, et avada huumoris sisalduvaid stereotüüpe „teise” kohta.

Līga Strazda (Lāti Ülikool) kirjeldas nõukogudeaegsete anekdootide sotsiaalseid funktsioone, tuginedes oma uurimuses 1960. ja 1970. aastatel kogutud materjalile.

Liisi Laineste (EKM) tegi lühikokkuvõtte samal hommikul esitletud Eesti Kirjandusmuuseumi artiklikogumikust „Permitted Laughter”, tuues esile põhitrende postsotsialistliku kultuuriruumi huumoris.

Liina Paales (TÜ) käsitles kurtide huumorit ning jõudis järeldusele, et suur osa nende naljadest põhineb humoorikal kujutluspildil, olles seega oma olemuselt visuaalne.

Jurgita Macijauskaitė Bonda (Kauņas, Vytautas Magnuse Ülikool) pidas ettekande legendist, kus vastsündinu või väikelaps esitab kuulajatele mõistatuse kuradist. Selle põhjuseks tõi ta vana uskumuse, et lapsed on tihedas seoses teispoolsuse ja sünnieelse eluga ka pärast sündi.

Marlene Hugoson (Uppsala, Keele ja Folkloori Instituut) vaatles, milline on Nobeli auhinna üleandmise banketi kultuuriline tähendus Rootsis. Selle teletükkande arvukat vaatajaskonda iseloomustab mänguline suhtumine kogu üritusse, nii et vahel korraldatakse auhinna jagamine ka oma sõpruskonnas.

Teise päeva viimase sessiooni üheks visuaalsemaks ettekandeks oli läti folkloristi Guntis Pakalnsi (Riia, Lāti Rahvaluule Arhiiv) arvukatel näidetel põhinev ülevaade jõulude ja jõuluvana kujutamisest internetifolklooris. Nende varjatud sisuks on irooniline distantseerumine jõuludest kui kommerts-pühadest, karnevalimeeleolu, aga ka kaupmeeste soov luua lõbus ja ostmist soodustav õhkkond. Kokkuvõttes teenib selline jõulude kuvandi olemasolu edukalt väga erinevaid huvigruppe.

Mare Kõiva ja Liisa Vesik (EKM) näitasid lühivideot, milles iseloomustati eestlaste ettekujutust teistest Euroopa rahvustest ja riikidest, võttes selle aluseks oma käsitluse etniliste stereotüüpide olemusest. Nii positiivseid kui ka negatiivseid stereotüüpe esitatakse

sageli anekdootide vm huumori kontekstis, mis ühest küljest pehmendab nende tugevust, teisalt aga aitab efektiivselt kaasa nende laiemale levikule.

Huumorisektsioonidega paralleelselt toimusid lühivormidele pühendatud istungid, neist esimesel kõneldi enim vanasõnadest. Tuntud ungari parömioloog, mitme vanasõnaväljaande koostaja Gyula Paczolay (Veszprém) vaatles oma ettekandes vanasõnaainestikku laiemalt ning tegi esseistliku sisseväärtust ungari vanasõnaväljaannete ja -uurimuste rikkalikku ajalukku. Soome parömioloogi Outi Lauhakangase (Helsingi, Soome Kirjanduse Selts) väga huvipakkuv ettekanne lähtus üle kümne aasta väldanud isiklikust kirjavahe- tusest juubilariga ning osutas eesti-soome ühisprojekti „Proverbialia Septentrionalia II” (1997–2000) kestel tõstatunud teoreetilisele ja praktilisele probleemaa- tikale.

Iisraeli teadlaste Galit Hasan-Roke- mi ja Pavel Katsi ühisettekanne käsitleb võrdlevalt Iraani ja Gruusia juutide vanasõnu ja neile omistatud kommuni- katiivseid funktsioone.

Vanasõnadest eemaldus Piret Voolaid (EKM), kes kõneles eesti lühendite, esijoonest akronüümide folkloorsetest tõlgendustest kui rahvahuumorist, mis on olnud aegade jooksul väga tihedalt seotud sotsiokultuurilise kontekstiga.

Teise lühivormiistungi avas Moskva teadlane Ludmila Fjodorova, kes kirjeldas fraseoloogilisi vasteid ja kvaasivas- teid, tuginedes vene-prantsuse võrdle- vale ainesele.

Iisraeli folklooriuurija Larisa Fialko- va vaatles meditsiiniteemalisi vanasõnu ja kõnekäande. Huvitavad materjali- näited ja probleemistik põhinesid esi- neja enda ja tema arstist isa Lev Fial- kovi värskest ilmunud kogumiku „Напо- ды мира о жизни и смерти, здоровье и болезнях, больных и врачах: послови- цы и поговорки” ainesel.

Aelita Kensminienė (Vilnius, Kirjan- duse ja Folkloori Instituut) kõneles ruu- mi tajumisest ja ruumilistest parameet- ritest leedu mõistatustes (kolmemõõt-

melisus, sfäärilisus, integraalsus, mis rajanevad eri tasandite sulandumisel).

Teise päeva esimene lühivormiistung algas portugali vanasõnauurija Rui Soarese innustava ettekandega, mis tutvustas Portugalis tegutseva rahvusvahelise parömioloogia assotsiatsiooni Associação Internacional de Paremiologia (AIP) / International Association of Paremiology (IAP) eesmärgi ja ideid. R. Soares on ühtlasi assotsiatsiooni asutaja ja asepresident ning korraldab oma kodulinnas Taviras iga-aastast rahvusvahelist vanasõnakollokviumi.

Järgnevad ettekanded kinnitasid, et vanasõnad on ka tänapäeval väga elujõulised, levides nii suulises repertuaaris kui ka uute meediumide, nt interneti vahendusel. Liisa Granbom-Herranen (Jyväskylä Ülikool) tegi meeleoluka ettekande soome vanasõnadest soomlaste lapsepõlvemälestustes ning vaatles kõnealust vanasõnaainest ka soolisest aspektist.

Anneli Barani (EKM) ettekanne keskendus fraseoloogilisele ainesele eesti poliitikute kõnepruugis ja *online*-kommentaaries ning osutas fraseoloogismide intertekstuaalsusele, milles avaldub kasutaja loovus ja mängulisus. Risto Järv (EKM) analüüsis Delfi kommentaarides kasutatud vanasõnu ning tõdes, et enamikule (A. Krikmanni statistika põhjal) populaarsetest vanasõnadest viidatakse kommentaarides ka tänapäeval. Kasutus konteksti seisukohast on kõnekas, et nende seast ülekaalukalt enim leidis tarvitamist vanasõna „Pill tuleb pika ilu peale”.

Lina Gergova (Sofia) leidis oma ettekandes kokkupuutepunkte ühest küljest bulgaaria vanasõnade ja idioomide ning teisest küljest etniliste stereotüüpide kui kogukonna identiteeti kajastavate faktorite vahel.

Keeleteadlaste Karl Pajusalu ja Renate Pajusalu (TÜ) ühisettekandes oli tähelepanu all jaatava partikli *iks* ~ *öks* (kirjakeelne vaste *ikka*) kasutusala lõunaestli murretes, sh paljudes lõunaestli vanasõnatüüpides. Põnevas uurimuses keskenduti *iks*-konstruktsiooni

eri tüüpide fonoloogilistele ja semantilistele iseloomuomadustele.

Fraseoloog ja mitme sõnaraamatu autor Asta Oim kõneles ööpäeva mõistest ja jaotusest eesti terminoloogias ning peatus põhjalikumalt ööpäeva ajavarvamisel (lähtuvalt eestlaste majanduslikust ja vaimsest eluolust) ning ööpäeva periodiseerimise või liigendamise printsiipidel.

Leedu folklorist Povilas Krikščiūnas pühendus oma ettekandes elektroonilistele kettkirjadele ja vaatles, mismoodi on neis esindatud koomilised aspektid.

Noor vene uurija Eugenia Renkovskaja (Moskva, Venemaa Riiklik Humanitaarülikool) tegi oma ettekandega katse määratleda vanasõnade ja kõnekäändude piire, tehes seda leksikograafiliste kirjelduste raamides.

Vaieldamatult rikastasid konverentsi teemad, mis polnud otseselt seotud lühivormide ega huumoriuurimisega, kuid käsitlesid muid põnevaid alasid. Jaan Rossi (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) ettekande tähelepanu all olid eesti suulise kõne ja rahvalaulude salvestised, mis on jäädvustatud Esimese maailmasõja ajal Saksa vangilaagrites olnud eesti sõduritelt. Kanni Labi ja Mari Sarve (EKM) ühisettekanne vaatles regilaulu kujundkeelt „läbi Peegli”, s.t Juhan Peegli regilaulu-uurimusele toetudes peatuti mitmel aspektil: poeetiliste sünonüümide kujundiliikidel, kujundkeeke ja parallelsmitüüpide vahekorral ning regilaulude kujundkeeke võimalikel piirkondlikel erijoontel. Urmas Sutrop (EKI) kõneles eestlaste taevajumalast Taarapitast ja käsitles seda mõiste *taeva+isa* kaudu. Konverentsi kaugeim külaline, Nigeeria folklorist Oladele Caleb Orimoogunje rääkis Yoruba suulisest pärimusest kohalikus ravitsemispraktikas.

Konverentsi vältel oli võimalik tutvuda ka kahe stendiettekandega. Mainekas iiri parömioloog Fionnuala Carson Williamsi ettekande huvisfääris oli vanasõnade esinemine tänapäeva ajaviitekirjanduses, sh naisteromaanides, keskendudes Inglismaal ja Iirimaa ülimalt populaarse autori Marian Keyesi

loomingus, eriti romaanis „Watermelon” („Arbuus”) kasutatud vanasõnadele.

Artjom Kozmini (Moskva) stendiettekanne keskendus Vaikses ookeanis asuva Cooki saarestikku kuuluva atollil Tongareva 200-liikmelisele kogukonnale ja näitas ühe 1929. aastal jäädvustatud koomilise rituaalse toimingu taustal, kuidas rituaal (kus „ohtlik külaline” samastatakse kalaga) ning nali aitavad võõrat integreerida kohalikku kogukonda.

Konverentsi ajaks ilmus mitu juubilariga seotud väljaannet. Esimesel õhtul toimunud pidulikust vastuvõtust Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi valges saalis esitleti Ameerika Ühendriikides välja antud juubelikogumikku „Proverb Semantics: Studies in Structure, Logic, and Metaphor”, mis sisaldab Arvo Krikmanni artikleid ja mille idee autor ja toimetaja on Wolfgang Mieder. Teisel päeval esitleti artiklikogumikku „Permitted Laughter: Socialist, Post-Socialist and Never-Socialist Humour”, mille koostajad ja toimetajad on Arvo Krikmann ja Liisi Laineste. Lisaks ilmus juubeliks Karin Maria Rooleidi

koostatud bibliograafia, mis hõlmab akadeemik A. Krikmanni töid ja uurimusi aastaist 1963–2009.

Ürituse ajal sai tutvuda ka kahe näitusega. Alar Madissoni ja Rein Saukase koostatud fotonäitus „Arvo Krikmann fotokaamera ees” sisaldas põnevaid pilte juubilaril erinevatest eluetappidest. Rein Saukas oli kokku pannud ka näituse, mis andis hea ülevaate A. Krikmanni pika teadlasekarjääri vältel avaldatud uurimustest ja akadeemilistest väljaannetest, ka juubilariga seotud põnevatest käsikirjalistest materjalidest.

Konverentsi korraldasid Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond ja Eesti Teaduste Akadeemia, üritust toetasid Eesti Kultuurkapital, Eesti Teaduste Akadeemia ja A. Le Coq.

Konverentsi ettekannete teesidega saab tutvuda konverentsi kodulehel (<http://www.folklore.ee/ri/fo/konvel/2009/kriq70>).

LIISI LAINESTE,
PIRET VOOLAID

BALTHERNETI KAKS ESIMEST AASTAT

11. jaanuaril 2008 asutati Tartus mitmetulundusühing Baltic Heritage Network (BaltHerNet), mille peaesmärgiks on arendada koostööd Balti diasporaa kultuuriväärtusi koguvate ja uurivate riiklike ja eraarhiivide, muuseumide ja raamatukogude, teadusasutuste, rahvaühenduste ja organisatsioonide vahel, et tagada ajalooliselt väärtuslike Balti diasporaa kultuuriväärtuste säilimine, uurimine ja avalikkusele kättesaadavus. Asutajaliikmeteks olid kolme Balti riigi mäluasutuste esindajad. Tänapäeval on BaltHerNetil 30 individuaal- ja kuus kollektiivliiget üheksalt maalt (Eesti, Läti, Leedu, USA, Kanada, Austraalia, Inglismaa, Saksamaa, Rootsi). BaltHerNeti tegevust koordineerib juhatus koosseisus: president Piret Noorhani (To-

ronto Tartu College'i Eesti Õppetöö Keskus ja Eesti Kirjandusmuuseum), asepresidendid Gatis Karlsons (Läti Riigiarhiivi Peavalitsus) ja Linas Saldukas (Leedu Emigratsiooni Instituut), sekretär Karin Kiisk ja juhatuse liige Birgit Kibal (Eesti Rahvusarhiiv).

Organisatsiooni tekkimisel on nii kaugemasse kui ka lähemasse ajalukku ulatuv eellugu. Kaugemate põhjustena tuleb märkida asjaolu, et kõigil kolmel Balti riigil on arvukad rahvuskogukonnad väljaspool kodumaad. Balti koostöö diasporaa kultuuripärandiga tegelemisel toimus institutsioonide ja isikute tasandil varemgi – erineva intensiivsuse ja tulemuslikkusega. MTÜ BaltHerNet sündis vajadusest neid hajusaid kontakte ja laiali paisatud informatsiooni koondama asuda. Organisatsioo-

ni tekkimisel etendas olulist rolli Eesti mäluasutuste spetsialistidest kevadel 2005 moodustatud väliseesti arhiivide töörühm, mis tegutseb siiani. Julgustav kogemus Balti koostööst oli saadud Balti Audiovisuaalsete Arhiivide Kolleegiumi (BAAK, Baltic Audiovisual Archival Council, www.baacouncil.org) edust (asutatud samuti 2005).

Balti riikide mäluasutustel ja samuti välisbalti kogukondadel on oma ettekujutus sellest, kuidas ja kus diasporaa kultuuripärandit hoida. Siiski võib viimastel aastatel märgata sarnaseid tendentse mõtteviisi muutuses. Nii on Baltimaade mäluasutustes jõutud veendumusele, et kõik rahvuse ajaloo seisukohast olulised kogud ei peagi jõudma tagasi kodumaale. On mõistetud, et rahvuskaaslastel välismaal on samuti õigus omaenda ajaloo: kuni leidub mõistjaid ja huvilisi, kuni on olemas kogukonna materiaalne ja moraalne tugi kultuuripärandiga tegelemisele. Samuti on mõistetud, et mäluasutused immigratsioonimaades, nagu Kanada, USA ja Austraalia, tegelevad samuti baltlaste ajaloo jäädvustamisega. BaltHerNet ongi oma tegemistes toetunud neile kolmele tugisambale: 1) arhiivid, raamatukogud ja muuseumid kodumaal, 2) välisbalti kogukonnad ja 3) asukohamaade mäluasutused.

BaltHerNet on algatanud ettevõtmisi, mis võiksid seda koostööd edasi viia. Alates 2007. aastast on arendatud portaali www.balther.net, kuhu koondatakse mitmekesist informatsiooni Balti kultuuripärandi leidumuse ja sellega seotud tegevuse kohta. Seal leidub teavet mäluasutuste ja nende kogude kohta, linke teemakohastele andmebaasidele ja veebisaitidele, bibliograafiaid ja veebinäitusi, arhiivijuhendeid, teateid ja ülevaateid üritustest jm. Portaal on neljas keeles: eesti, inglise, läti ja leedu. Eesti- ja ingliskeelsed leheküljed on edenenud jõudsalt, läti- ja leedukeelse lehekülgede arendamine on osutunud arvatust keerulisemaks. Põhjuseks näib olevat teemaga tegelejate vähesus naabrite mäluasutustes ja piisava riikliku toetuse puudumine.

Et diasporaakogukondades tegelevad kultuuripärandi hoidmisega sageli mitte-professionaalid, on BaltHerNet pidanud äärmiselt vajalikuks juurutada häid tavasid kultuuripärandi nõuetekohaseks säilitamiseks ja sellele juurdepääsu tagamiseks. Selleks on portaalis saadaval valik arhiivijuhendeid, mis entusiastete nende töös aitavad. Eriti suurt populaarsust on võitnud suvekoolid „Eestlaste kultuuripärand võõrsil”: Kokel 2007 ja Käämus 2008 (vt <http://suvekool.balther.net/>). Suvekoolides jagatakse teoreetilist ja praktilist õpetust arhiivitöö aktuaalsetel teemadel. Lisaks uutele oskustele ja kontaktidele saadakse juurde kindlustunnet ja energiat vabatahtliku tööga tegelemiseks. Järgmine suvekool toimub käesoleval aastal Viljandis.

Samasuguseid eesmärgi – teavitamine, populariseerimine, kontaktide loomine – on täitnud ka infopäevad ja seminarid, mida on peetud nii väliseesti kogukondades kui kodumaal: 2006 Stockholmis, 2007 Stockholmis ja Peterburis, 2008 Hamburgis, Tartus ja Torontos, 2009 Stockholmis ja Petroskois. Neid üritusi korraldatakse koostöös väliseesti kogukondadega. Torontos ja Stockholmis toimunud infopäevadest (2009) võtsid osa ka kohalikud läti ja leedu kogukonnad ning asukohamaade mäluasutused: Kanada Arhiiv ja Raamatukogu, Rootsi Rahvusraamatukogu, Rootsi Televisioon. Viimasel seminaril Stockholmis, kus keskenduti audiovisuaalsetele arhiividele, oli partneriks ka sõsarorganisatsioon BAAK.

2009. aasta oktoobris tehti algust BaltHerNeti üritustesarjaga noortele. Noorteseminaride eesmärgiks on tuua kokku erinevate valdkondade (ajaloo, sotsioloogia, kultuuriuuringute, kirjandus-, kunsti-, muusikateaduse jt) noored diasporaauurijad: bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõppe üliõpilased. 2010. aasta kevadtalvel on kavas korraldada veel kaks seminari Eesti uurijatele, sügisel aga esimene noorteseminar koos lätlaste ja leedulastega.

Möödunud aasta suurimaks ettevõtmiseks oli rahvusvaheline välisbalti

arhiivide konverents Tartus – „Accessing the History of the Baltic Diaspora” –, mis oli jätkuks 2006. aastal toimunud konverentsile. Kui kolme aasta eest vahetati peamiselt teavet Balti diasporaa kultuuripärandi leidumusest ja seisukorrast, siis nüüdne kokkutulek keskendus kogude kasutamisele. Kõnel-di sellest, mida on eri kogukondades tehtud kultuuripärandi kättesaadavaks muutmiseks, kes ja millistel eesmärki-del on seda uurinud ja kasutanud. Nel-ja päeva jooksul kuulati 29 ettekannet Eesti, Läti, Leedu, USA, Austraalia, Kanada, Suurbritannia, Saksamaa, Tšehhi ja Venemaa mäluasutuste ja üli-koolide esindajatelt, kelle ülesastumi-sed kajastasid nii arhiivaride, raamatu-koguhoidjate kui ka uurijate seisukoh-ti. Konverents korraldati koostöös Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjandus-muuseumi ja Rahvusrarhiiviga.

BaltHerNeti esindajad on osalenud muudelgi rahvusvahelistel üritustel: novembris 2008 Jeruusalemmas ICOM-ICME konverentsil „Migration, Diaspora, Pilgrimage”, märtsis 2009 Meche-lenis (Belgia) toimunud Euroopa kultuu-ripärandiga tegelevate mittetulundus-ühingute konverentsil „Heritage Care through Active Citizenship”, augustis 2009 Riias Läti Välisministeeriumis peetud seminaril „Archives and Mem-ory Institutions” (korraldati Rahvus-vahelise Arhiivinõukogu presidendi Ian Wilsoni visiidi puhul Lätisse, osalesid Balti riigiarhiivide ja rahvusraamatu-kogude juhid), oktoobris 2009 Vilniuses BAAK-i konverentsil „Aggregation and Management of Audiovisual Content in the Digital Space”.

BaltHerNeti juhatus on pidanud oma töökoosolekuid Tartus, Riias ja Kaunases. Nende kohtumiste käigus külastatakse tavaliselt ka Balti diaspo-raa kultuuripärandiga tegelevaid mälu-asutusi.

Organisatsioon pakub väliseesti kogukondadele jõudumööda ka prakti-list abi. Nii on kodueestlased käinud abiks Eesti Arhiivis Vancouveris, Tartu Instituudi Arhiivis ja Raamatukogus

Torontos, Rootsi Eestlaste Arhiivis Stockholmis, Eesti Arhiivis Saksamaal ja Eesti Arhiivis Austraalias. BaltHer-Net on olnud abiks ka arhiivide kodu-lehekülgede arendamisel ja nõustab väliseestlaste arhiiviprojekte, mis on saanud rahastuse rahvuskaaslaste pro-grammilt.

Äärmiselt oluline on teha koostööd asukohamaade mäluasutustega, kus säilitatakse väliseesti arhiive. Ehkki materjalid on neis enamasti hästi hoi-tud, napib eesti keelt valdavaid arhi-vaare. Nii lähetati Eesti Riigiarhiivi spetsialistid Gristel Ramler ja Birgit Nurme kevadel 2009 Minneapolisesse Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Kes-kusesse (IHRC), kus säilitatakse Eesti Arhiivi Ühendriikides materjale. Nende töö tulemusel muudeti IHRC andme-baasides kättesaadavaks arvestatav hulk eesti kogude kohta käivat arhiivi-infot. Töö jätkub käesoleva aasta kevadel. On teoksil koostööprojekt Kanada Arhiivi ja Raamatukoguga seal säilitatava kirjastus Orto arhiivi digi-teerimiseks. Seni on seda arhiivi saa-nud kasutada vaid üksikud uurijad Eestist. Loodetavasti on juba käesoleva aasta suveks Orto kirjavahetused ja autorilepingud kättesaadavad ka EKLA-s. Alates 2009. aasta novembrist on allakirjutanu ametis Torontos Tartu College'is, et aidata sealsetel eesti arhiividel liikuda väliseesti muuseumi ehk VEMU loomise suunas. Toronto eestlastel on plaan liita olemasolevad mahukad materjalikogud ja luua uus institutsioon väliseestlaste pärandi paremaks säilitamiseks ja tutvustami-seks. Lähema ülesandena seisab ees Endel Aruja nimelise Tartu Instituudi Arhiivi ja Raamatukogu materjalide tagasikolimine Tartu College'i ümber-ehitatud hoidlatesse.

Mittetulundusühing on saanud väik-semaid toetusi Põhjamaade Ministrite Nõukogult ja Eestis asuvatelt välis-saatkondadelt. Mõistagi panustavad ettevõtmistesse võrgustikku kuuluvad institutsioonid ja nende töötajad. Meie peamiseks rahaliseks toetajaks on aga

olnud Haridus- ja Teadusministeeriumi rahvaskaaslaste programm, mis on asunud jõuliselt toetama väliseesti kultuuripärandiga tegelejaid nii Eestis kui ka raja taga. Jääb üle vaid loota, et muutunud majandusoludes see toetus

ei kao. Oleks kahju, kui seiskuksid ettevõtmised, mille käivitamisse on pandud ohtralt energiat ja mille esimesi vilju juba maitsta võime.

PIRET NOORHANI

LÜHIKROONIKA

- 12. jaanuaril toimunud folkloristide teisipäevaseminaril Eesti Kirjandusmuuseumis esines Matej Goršič, kelle ettekande teemaks oli päikese vabastamise laulu (*päivänpäästöruno*) võrdlev folkloristlik analüüs. Esineja vaatles kõnealust ingeri rahvalaulu kui mitmeti interpreteeritavat teksti, mille elemente ei saa asetada ühteainsasse tõlgendusraami.

- 13. jaanuaril toimus Tallinnas Vanalinna Muusikamajas Hõimuklubi udmurdi õhtu, mis oli pühendatud udmurdi rahvuskirjaniku Kuzebai Gerdi 112. sünniaastapäevale. Jaak Prozes tutvustas nõukogude ajal represseeritud kirjaniku luuletuste ja artiklite kogumikku „Olen udmurt“, mis ilmus äsja eesti keeles sarjas „Väikeste rahvaste suur kirjandus“. Peaesinejad olid Udmurdimaalt saabunud helilooja ja laulja Aleksandr Katkov ning Innsbrucki Ülikoolis töötav ja Tartu Ülikoolis doktorikraadi kaitsnud folklorist Tatjana Minnijahmetova, kes tutvustas udmurdi rahvakalendrit ja traditsioone. Folklorist Aado Lintrop näitas ja kommenteeris oma 2004. aastal valminud dokumentaalfilmi udmurtide loodusundist „Lõunaudmurdi palvused“.

- 14.–15. jaanuarini korraldasid Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus ning Eesti Teatriuurijate Ühendus Eesti Keele Instituudi saalis seminari „Kohvijoomised ja jalutuskäigud. Madis Kõiv ja eesti kultuurilugu“. Palju on kõneldud Madis Kõivust kui eripärasest mäletajast ning analüüsitud tema mälupoeetikat isiklike ja perekondlike mälestustega seoses. Seekordse semi-

nari eesmärk oli selgitada, kuidas näeb ja mäletab Kõiv oma vaatenurgast kollektiivselt jagatud ajalugu ning mida teeb kõivulik mälupoeetika kultuuri- ja ajalooa. Ettekannetega esinesid Aare Pilv, Tiia Allas, Anti Saar, Jan Kaus, Leena Kurvet-Käosaar, Rein Veidemann, Madis Kolk ja David Vseviov. Jaan Kaplinski ettekande teksti luges ette Piret Kruuspere. Seminari teine päev lõppes näidendi ja Eesti Draamateatri lavastuse „Lõputu kohvijoomine“ aruteluga, mida juhtisid Piret Kruuspere ja Luule Epner. Aare Pilv esitles Madis Kõivu „Studia memoriae“ sarja viiendat raamatut „Poisid ja tüdrukud“.

- 26. jaanuaril esines folkloristide teisipäevaseminaril Kirjandusmuuseumi kultuuriteooria tippkeskuse teadur Kirsti Jõesalu, kes andis ülevaate nõukogude argielu uurimisest etnoloogias, tuginedes praeguseks lõppenud uurimisprojekti „Argielu strateegiad ja praktikad Nõukogude Eestis“ (2002–2005) tulemustele ja kogemustele. Valmimisjärgus on tema doktoritöö „Hilise nõukogude aja meenutamisiisidest“, kus tähelepanu all on nii elulooline meenutamine kui ka Eesti riigi mälupoliitika.

- 28. jaanuaril toimus Akadeemilise Rahvaluule Seltsi koosolek Eesti Kirjandusmuuseumis, mis oli seekord vajateemaline. Enn Ernits kõneles uskuslikust ja ratsionaalsest vajaja rahvaveterinaarias. Toimus tema raamatu „Vajaja haritlane Dmitri Tsvetkov (1890–1930)“ esitlus. Õhtu lõpetas Madis Arukase 2008. aastal valminud film „Kalitkadega sina peale“.